

5. Тақырып. Қоғамның саяси жүйесі. Саяси жүйенің элементтері.

Мақсаты: Қоғамның саяси жүйесі түсінігі мен ұғымының мәнін ашу.

Саяси жүйе және мемлекет. Қоғамның саяси жүйесі – саяси, әлеуметтік, заңға тән идеологиялық, рухани нормалардың, тарихи дәстүрлерге, нақтылы қоғамның саяси режимінің бағдарламаларына тәуелді саяси институттардың, қозғалыстардың тәртіптелген тұтас жиынтығы. Нақтылы қоғамның саяси жүйесі оның ұлттық, таптық жаратылысымен, әлеуметтік құрылысымен, басқару түрпатымен (республика, монархия), мемлекеттік құрылымымен (федерация, біртұтас), саяси режимінің сипатымен (демократиялық, демократияға қарсы, тоталитарлық), саяси өмірдің ұлттық дәстүрлерімен т.с.с. жағдайлармен анықталады.

Саяси жүйеге жатқызылатын қоғамдық құбылыстардың ерекше белгілері болады. Ондай белгілерге мыналар жатады: 1) саяси жүйе бөлігінің ұйымдық сипаты болуы кажет; 2) кез келген қоғамдық бірлестік, ұйым саяси жүйенің болмысы бола алмайды. Саяси жүйеге жату үшін оның алдына қойған мақсатының саяси мазмұны болуы шарт; 3) Саяси ұйымның саяси сипаты оның бағдарламасында анықталады.

Саяси жүйені зерттеу, тану үшін ерекше тәсілдер қолданылады. **Конституциялық** тәсілді қолдану арқылы саяси жүйе бөліктерінің ұйымдық ерекшеліктері айқындалады. Мысалы, мемлекеттің механизмінің болуы оның басқа саяси жүйе бөліктерінен ерекше екенін байқатады. **Функционалдық** (қызмет бағытына байланысты) тәсілді қолдану арқылы саяси ұйымның табиғи сипаты анықталады. Реттеу рөлін зерттеу арқылы саяси ұйымның қоғамдық қатынастарды қалыптастырып, дамытудағы қызметі көрсетіледі. **Идеологиялық** тәсілді қолдана отырып саяси ұйымның нақтылы қандай таптар, әлеуметтік топтар, ұлттар үшін қызмет атқаратынын анықтауға болады. **Коммуникативтік** тәсілді қолдану арқылы саяси ұйымның саяси жүйеге жататын басқа ұйымдармен қарым-қатынасының дәрежесін, деңгейін, көлемін, мазмұнын түсінуге болады.

Саяси жүйе дегеніміз саяси билікті және азамат пен мемлекеттің өзара байланысын ұйымдастырушы, сонымен бірге өздері өзара әрекеттесуде болатын нормалар мен идеялардың осыларға негізделген саяси институттардың, мекемелер мен әрекеттердің жиынтығы.

Осы аталып отырған көп қалыпты құрылымның негізгі тағайыны адамдардың саясаттағы әрекеттерінің бірлігін, тұтастығын қамтамасыз ету болып табылады.

Әдебиеттерде саяси жүйе төрт тараптың диалектикалық ынтымағы (бірлігі) деп атап көрсетіледі:

1. Институционалдық (мемлекет, саяси партиялар, әлеуметтік-экономикалық және басқалай да ұйымдар) Осылардың бәрі жиынтық түрінде қоғамның саяси ұйымын құрайды.

2. Реттеуші (күқық, саяси нормалар мен дәстүрлер, имандылық нормаларының кейбіреулері және т.б.).

3. Қызметтік (функционалдык) саяси режимнің негізін құрайтын саяси іс-әрекет әдістері.

4. Идеологиялық (ең алдымен осы қоғамда үстемдік кұрған саяси сана).

Осындай тәсілді негізге ала отырып саяси жүйе құрамының негізгі құрамдас бөліктерін ажыратып көрсеткенде саяси және құқықтық нормаларды, саяси құрылымды, саяси іс-әрекетті, саяси сананы және саяси мәдениетті атауға болады.

1. Саяси және құқықтық нормалар - бұларға мінез-кұлықтың калыптасып болған немесе анықталып белгіленген, саяси катынастарды реттеудің тәсілдері, бар және әрекет үстіндегі конституциялар, кодекстер, заңдар, партиялардың жарғылары мен бағдарламалары, саяси үрдістер мен рәсімдер жатады.

2. Саяси құрылым - бұларға саяси және мемлекеттік ұйымдар, институттар, мекемелер мен олардың араларындағы қатынастар жатады.

3. Саяси іс-әрекет - бұған адамдардың қоғамдағы саяси биліктің қызмет етуін қамтамасыз етуге, өзгертіп кайта құруға және қоғамдағы саяси билікті жүзеге асыру жүйесін қорғауға бағытталған әртүрлі әрекеттері жатады.

4. Саяси сана мен саяси мәдениет - мұндағы ескерілетіні саяси билік механизмінің іс-әрекетін көрсететін руханият көріністерінің көп түрлілігі және олардың саяси қатынастар аясында адамдардың жүріс-тұрысын бағыттап отыратындығы түсініледі.

Саяси мәдениет - саяси билік мүшелері қабылдаған және өздерінің іс-әрекеттері мен қатынастарында пайдаланатын саяси идеялардан, рәміздерден, нанымдардан тұратын құндылықтар жүйесі.

Қоғамның саяси жүйесі - белгілі саяси қызметтерді атқарып, оларды жүзеге асыратын мемлекеттік және мемлекеттік емес институттар жүйесі. Мемлекет, партиялар, кәсіподақтар және қоғамдық болмыста іс түйіні билікті күшпен тартып алулармен, одан ажырап қалмау және пайдалану әрекеттерімен байланысты ұйымдар мен қозғалыстар жоғарыда аталған институттарға жатады. Саяси жүйе ішкі-сыртқы саясатты жүргізуді қамтамасыз етеді, әлеуметтік топтарды калыптастырады, олардың мүдделерін білдіреді және оларды қорғайды. Саяси жүйенің сипаты әлеуметтік ортамен тығыз байланыста болады, өйткені өзі содан туындап, соған қызмет етеді.

Қоғамның саяси жүйесінің негізгі субъектілері ретінде мемлекет, партиялар және қоғамдық қозғалыстар ең алдыңғы қатарға шығады.

Мемлекет - саяси жүйеде бастауыш рөл атқарады, өйткені, онын өзіне ғана тән ерекше белгілері болады: біріншіден - қоғамды интеграциялауға (біріктіруге) қабілетінің болуы, бұл қабілет қоғамда болатын әлеуметтік өзгешеліктерге, мүдделер тартысы дегенге қарамастан өз ықпалымен әсер етеді; екіншіден - мемлекет - билік органы. Ол белсенді түрде қоғамдық қатынастарды ұйымдастыру ережелерін, белгіленген нормаларды сақтағаны

(бұзғаны) немесе бұзғаны үшін санкцияларды, көтермелеу мен жаза қолдануларды жүзеге асырады; үшіншіден - қоғамда оның құқық шығармашылық қызметі болады; төртіншіден - мемлекеттік биліктің көпшілікке тәндігі, жалпылық істерді басқарудың кәсібилендірілуі, мемлекеттік органдарға, олардың қызметкерлеріне өкілеттіктерді ерікті немесе еріксіз беру, басқа адамдарға сол өкілеттіктерді басқаруға беру; бесіншіден - саяси кеңістік шегінің ерекшелігі (өзгешелігі) мен оның айқындығы.

Мемлекеттің географиялық шегі болады; оның билігі жүретін аумағы, езінің азаматтарын - мемлекет мүшелерін қамтитын -зандық ықпалы болады. Осы заңдық ықпал бойынша мемлекет алдында әлгі мүшелерінің заң бекіткен міндеттері, құқықтары болады, олар алым салықтар төлейді және тағы сондайлар. Басқаша айтқанда, мемлекеттің заңдық ықпалы бойынша оның органдарының бар болуы мен әрекет етуіне материалдық мүмкіндіктер тудырылады, қамтамасыз етіледі.

Саяси жүйеде мемлекеттің алатын орны ерекше. Мемлекет барша елдің ресми өкілі болып саналады, себебі ол қоғамды қандай да болсын ерекше бөліктерге бөлмей қоғамның, халықтың мүддесін қанағаттандыру үшін қызмет атқарады. Мемлекеттің тарихи даму барысында қалыптасқан, тек оның өзіне ғана тән құрылымы бар. Мемлекет өз қызметін атқару үшін ерекше ұйымдардан тұрады: ол мемлекет органдары. Саяси жүйенің басқа бөліктерінің мұндай құрылымы болмайды. Мұны - мемлекеттің механизмі дейді. Осы механизм арқылы мемлекет өзінің сан алуан, түрлі бағыттағы қызметін атқарады. Мемлекет тек қоғамның ішінде ғана емес, басқа мемлекеттермен қарым-қатынас, алыс-берістер жасауға байланысты да қызмет атқарады. *Тек мемлекетке ғана азаматтық деген құбылыс тән, сондықтан азаматтық -мемлекет пен адамдардың арасындағы тұрақты саяси-құқықтық байланыс болып саналады.* Нормативтік құқықтық актілерді мемлекет органдары ғана қабылдай алады, олар қоғамдық қатынастарды ресми түрде реттейтіндіктен, барлық қоғам мүшелерінің іс-әрекетін, мінез-құлқын жолға салған құрал болып саналады.

Мемлекет саяси жүйенің негізгі құрамды бөлігі болғандықтан саяси жүйенің құрамына өзінің ерекше әсерін тигізеді. Мемлекеттің әлеуметтік-саяси табиғатына, ондағы орнатылған саяси режимге байланысты қоғамның саяси жүйесінің құрылымдық ерекшеліктері болады. Егер мемлекетте фашистік, тоталитарлық саяси режим орын алса, ондай қоғамның саяси жүйесінің өрісі де тар болады. Ондай мемлекеттерде саяси партиялардың, қозғалыстардың қалыптасып, қызмет істеуіне шек қойылады немесе мүлдем тыйым салынады.

Саяси жүйенің негізгі субъектісі болып табылатындар саяси партиялар да жатады.

Саяси болмыстың кез келген түрдегі өзгешеліктерінде партияларды қажетті компонент (бөлік) ететіні саяси партиялардың қоғамдағы тағайыны болып табылады. Бұл тағайындарға кіретіндер:

- бүкіл әлеуметтік тұтастықтың ортақ мүддесі деңгейіндегі әртүрлі әлеуметтік топтар мен бірліктердің мүдделерін білдіретін өкілдер қызметін жүзеге асыруы жатады;

- саяси қатынастар аясына жататын әлеуметтік топтарды интеграциялау (біріктіру) ісін белсенді жүргізуде жатады;

- партия ішіндегі қарама-қайшылықтарды жою да кіреді.

Партиялардың өздерінің бағдарламалары, мақсаттар жүйесі болады, оларды белсенді түрде насихаттайды, қорғайды; азды-көпті тарамдалған ұйымдық құрылымы болады, өздерінің мүшелеріне белгілі міндеттер жүктейді және де олардың жүріс-тұрыстарының нормаларын қалыптастырады. Сондықтан да олар қоғамның саяси өмір болмысының ұтымды болуына, ұйымшылдық деңгейінің жоғарылауына қуатты қозғаушы күш ретінде қызмет етеді.

Партиялар өз сипаттары бойынша:

- таптық болуы мүмкін, яғни әлеуметтік топтарды мүдделерін білдіретін, мұндай әлеуметтік топтар өндірістік қатынастар құрылымында алатын орнына қарай шаруалар, жұмысшылар, кәсіпкерлер болып айырмалануы мүмкін;

- ұлттық, діни болулары мүмкін, олар қайсыбір этникалық топтың немесе конфессияның айрықша мүдделерін білдіріп, олардың мемлекетте басымдылыққа ие болуын өздеріне мақсат ретінде қоятын болуы да мүмкін (мысалы, Исламның өрлеу партиясы, орыс халқының Одағы және т.с.с.);

- өз алдына белгілі проблемаларды шешу мәселесін қойған партиялар да болуы мүмкін. Мұндай партиялар ең өзекті маңызды, жедел түрде шешімі табылуға тиісті әлеуметтік мәселелерді қозғап, өздерінің бағдарламалары мен іс-әрекеттерін соларды шешуге бағыттайды (бұларға экономикалық партия, бейбітшілік немесе қарусыздандыру партиясы, жер реформасын жүргізу партиясы және т.с.с.);

- мемлекеттік-патриоттық партия, мұндай партия халықтың әлеуметтік топтары мен топтамалары өкілдерін мемлекеттің тұтастығын, ондағы тұрақтылықты қамтамасыз етуге жұмылдыратын істерге бағыттайды;

- аты елге танымал, яғни әйгілі есімді саясаткер айналасына топталып қалыптасқан және оны қолдаушы топ ретінде әрекет ететін партия;

Қозғалыстар – мұндай "ұйымды" әдетте қатар түрде орталықтандырылған ұйым деуге болмайды, сондай-ақ мұнда жазылып белгіленген мүшелікте жок, бағдарлама мен доктринаны мақсат пен саяси мақсаттар жүйесі алмастырған болып келеді.

Қозғалыстың мақсатын қолдайтын кез келген адам оның қатысушысы бола алады. Әркімнің өзінің қозғалысқа қатысуы немесе оның іс-қимылдарына қолдау көрсету нысандарын тандаудың түрлері көп. Осы

заманғы жағдайда саяси белсенділіктің дамуы партияларға қарағанда адамдар қозғалыстарды жоғары бағалайтыны байқалады, олай болатыны партияларда (іріктеу) таңдап алу жүйесі, міндеттемелер мен тәртіп мәселелері жолға қойылған болып келеді. Көптеген саяси проблемалар қозғалыстар белсенділігінің есебінен шешіліп жататынын қарап айтқан жөн (мысалы, экологиялық проблемалар, бейбітшілік үшін күрес, қоғамды демократияландыру үшін күрестерді ұйымдастыру). Қазақстан Республикасында “Невада – Семей”, “Арал теңізді сақтаймыз”, деген қозғалыстар орын алуда. Олардың ролі өте маңызды, себебі осы ұйымдар келесі мәселелер шешу үшін қалыптасқан.

- Саяси жүйенің қызметтері

Қоғамның саяси жүйесі өз құрылымына сәйкес белгілі бір қызметтерді орындайды. Саяси жүйенің қызметі — бұл оның қоғамда атқаратын әлеуметтік, саяси және ұйымдастырушылық ролі. Саяси жүйе арқылы қоғамның саяси билігі жүзеге асырылады, әлеуметтік топтардың мүдделері реттеледі және азаматтардың саяси қатысуы қамтамасыз етіледі.

Саяси жүйенің негізгі қызметтеріне мыналар жатады:

1. Саяси билікті қалыптастыру және жүзеге асыру қызметі.

Бұл қызмет арқылы саяси жүйе қоғамдағы билікті заңдастырады, яғни саяси билікті белгілі бір институттар арқылы жүзеге асыруды қамтамасыз етеді. Мемлекет, парламент, үкімет және жергілікті атқарушы органдар билікті жүзеге асырудың негізгі құралдары болып табылады.

2. Мүдделерді біріктіру және келісімге келтіру қызметі.

Саяси жүйе әртүрлі әлеуметтік топтардың, таптардың, этностардың, діни бірлестіктердің мүдделерін үйлестіріп, қоғамда тұрақтылық орнатуға бағытталады. Бұл қызмет саяси тұрақтылықтың, ұлттық келісім мен бірліктің кепілі ретінде маңызды рөл атқарады.

3. Нормативтік реттеу қызметі.

Саяси жүйе саяси мінез-құлықты реттейтін нормалар мен ережелер жүйесін жасайды. Мұндай нормаларға Конституция, заңдар, саяси дәстүрлер мен моральдық қағидалар жатады.

4. Қоғамды біріктіру (интеграциялау) қызметі.

Саяси жүйе қоғам мүшелерін бір мақсатқа жұмылдырып, қоғамдық бірлікті қамтамасыз етеді. Бұл қызмет мемлекеттің тұрақтылығы мен қоғамның тұтастығын сақтау үшін қажет.

5. Саяси әлеуметтендіру қызметі.

Бұл қызмет арқылы қоғам азаматтарына саяси құндылықтарды, идеалдарды, саяси мәдениетті дарытады. Мектеп, жоғары оқу орындары, БАҚ, партиялар, қоғамдық ұйымдар — осы үдерістің негізгі құралдары болып табылады.

6. Қоғамдағы қақтығыстарды шешу және алдын алу қызметі.

Саяси жүйе қоғамда туындайтын әлеуметтік, экономикалық, ұлттық қайшылықтарды бейбіт жолмен шешудің тетіктерін ұсынады. Бұл үшін диалог, келіссөз, парламенттік тыңдаулар сияқты демократиялық рәсімдер пайдаланылады.

7. Сыртқы саясат пен ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету қызметі.

Саяси жүйе мемлекеттің сыртқы саясатын айқындап, оның халықаралық аренадағы мүдделерін қорғайды. Сонымен қатар, ішкі тұрақтылық пен ұлттық қауіпсіздікті сақтау да осы жүйенің маңызды міндеті.

• Саяси жүйенің түрлері

Саяси жүйелерді түрлі негіздер бойынша топтастыруға болады. Оларды жіктеу кезінде қоғамның әлеуметтік құрылымы, биліктің ұйымдасу формасы, саяси режимнің сипаты сияқты белгілер ескеріледі.

1. Саяси режиміне қарай:

- Демократиялық саяси жүйе. Бұл жүйеде билік халықтың еркіне негізделеді, азаматтардың құқықтары мен бостандықтары заңмен қорғалады. Биліктің бөліну принципі жүзеге асады. Қазақстан Республикасы осы үлгідегі демократиялық, құқықтық және әлеуметтік мемлекет ретінде қалыптасып келеді.
- Авторитарлық саяси жүйе. Мұнда билік бір адамның немесе аз ғана топтың қолында шоғырланады, саяси бәсекелестік шектеулі, оппозиция әлсіз немесе мүлде жоқ.
- Тоталитарлық саяси жүйе. Бұл жүйеде мемлекет қоғам өмірінің барлық саласын — саясатты, экономиканы, мәдениетті, тіпті жеке адамның ойлау жүйесін де бақылауға алады. Тоталитаризм

мысалы ретінде XX ғасырдағы фашистік Германия мен сталиндік КСРО-ны айтуға болады.

2. Мемлекеттік құрылымына қарай:

- Унитарлық (біртұтас) саяси жүйе. Мемлекет бір орталықтан басқарылады, барлық аумақтық бірліктердің саяси билік органдары орталыққа бағынады. Қазақстан Республикасы — біртұтас мемлекет.
- Федеративтік саяси жүйе. Федерация құрамындағы субъектілердің өз конституциялары мен заң шығарушы органдары болады (мысалы, Ресей Федерациясы, АҚШ, Германия).

3. Басқару нысанына қарай:

- Республикалық саяси жүйе (парламенттік, президенттік, аралас). Мұнда халық сайлаған өкілдер билікті жүзеге асырады.
- Монархиялық саяси жүйе. Мемлекет басшысы — монарх (патша, император, король), билігі мұрагерлік арқылы беріледі.

4. Саяси мәдениет деңгейіне қарай:

- Дәстүрлі саяси жүйе. Саяси қатынастар негізінен әдет-ғұрыпқа, салт-дәстүрге сүйенеді.
- Қазіргі заманғы (заманауи) саяси жүйе. Заң үстемдігі, саяси плюрализм, демократиялық институттармен ерекшеленеді.

• Саяси жүйе мен азаматтық қоғамның өзара байланысы

Саяси жүйе мен азаматтық қоғам — өзара тәуелді және бірін-бірі толықтыратын екі ірі қоғамдық институт.

Азаматтық қоғам — бұл мемлекеттік құрылымнан тыс, бірақ онымен өзара байланыста өмір сүретін ерікті қоғамдық ұйымдар мен жеке тұлғалардың жиынтығы. Оларға кәсіподақтар, қоғамдық бірлестіктер, бұқаралық ақпарат құралдары, үкіметтік емес ұйымдар, кәсіби қауымдастықтар және тағы басқа құрылымдар жатады.

Саяси жүйе азаматтық қоғамның дамуына құқықтық негіз жасайды, ал азаматтық қоғам саяси жүйеге бақылау орнатып, оның демократиялық бағытта дамуына әсер етеді. Мысалы, Қазақстанда азаматтық қоғам институттары мемлекеттік саясатты жетілдіруге және халықтың пікірін билікке жеткізуге ықпал етуде.

• Саяси жүйенің тұрақтылығы мен даму факторлары

Саяси жүйенің тұрақтылығы — қоғамдағы әлеуметтік және саяси қатынастардың үйлесімділігін көрсететін маңызды сипат. Тұрақтылықтың негізгі факторлары:

1. Экономикалық даму деңгейі.

Экономикасы тұрақты, әлеуметтік теңдік қалыптасқан қоғамда саяси тұрақтылық жоғары болады.

2. Құқықтық мемлекет пен демократиялық институттардың дамуы.

Конституция мен заңдардың үстемдігі, сот тәуелсіздігі, билік тармақтарының теңгерімді жұмысы саяси жүйенің тұрақтылығын қамтамасыз етеді.

3. Саяси мәдениет пен азаматтардың белсенділігі.

Халықтың саяси мәдениеті жоғары болса, саяси қақтығыстар бейбіт түрде шешіледі, ал азаматтардың саяси белсенділігі биліктің легитимдігін арттырады.

4. Идеологиялық бірлік пен ұлттық сана.

Елдің біртұтас идеологиялық бағыты мен ұлттық мүддеге адалдық саяси жүйенің тұрақтылығына ықпал етеді.

• Қазақстан Республикасындағы саяси жүйе

Қазақстан Республикасының саяси жүйесі тәуелсіздік алғаннан кейінгі тарихи кезеңде қалыптасты. Ол кезеңдер бірнеше сатыдан тұрды:

1. 1991–1995 жылдар:

Мемлекеттің тәуелсіздігін жариялау, жаңа саяси институттардың (Президент, Парламент, Үкімет) құрылуы, саяси партиялар мен қозғалыстардың пайда болуы.

2. 1995–2007 жылдар:

1995 жылғы Конституцияның қабылдануымен Қазақстанда президенттік басқару нысаны орнықты. Мемлекеттік билік тармақтарының өкілеттіктері нақты бөлінді.

3. 2007 жылдан кейінгі кезең:

Демократиялық реформаларды тереңдету, көппартиялық жүйенің дамуы, азаматтық қоғам институттарының кеңеюі, жергілікті өзін-өзі басқару жүйесінің қалыптасуы.

4. 2022 жылдан кейінгі жаңа саяси кезең (Президент Қ.Тоқаевтың бастамасымен):

“Жаңа Қазақстан” тұжырымдамасы аясында саяси жаңғырту, әділ қоғам құру, “Күшті Президент – ықпалды Парламент – есеп беретін Үкімет” қағидаты енгізілді.

Бұл реформалар саяси жүйенің ашықтығын, жауапкершілігін және халыққа жақындығын арттыруды көздейді.

- Қазақстанның саяси институттары

Қазақстанның саяси жүйесі келесі негізгі институттардан тұрады:

1. Мемлекет (Президент, Парламент, Үкімет, соттар).

Конституцияның 3-бабында мемлекеттік биліктің біртұтастығы, тармақтарға бөліну және тежемелік-баланс жүйесі бекітілген.

2. Саяси партиялар.

«AMANAT», «Ақ жол», «Ауыл», «Respublica», «ЖСДП» сияқты партиялар қоғамның түрлі әлеуметтік топтарының мүддесін білдіреді. Партиялық жүйе саяси плюрализмді қамтамасыз етеді.

3. Қоғамдық қозғалыстар мен ұйымдар.

«Невада–Семей», «Аралды құтқару», «Жасыл ел» сияқты қозғалыстар экологиялық және әлеуметтік мәселелерді шешуге бағытталған.

4. Бұқаралық ақпарат құралдары мен үкіметтік емес ұйымдар.

БАҚ пен ҰЕҰ — билік пен қоғам арасындағы коммуникациялық көпір рөлін атқарады.

5. Жергілікті өзін-өзі басқару органдары.

Ауыл және қала әкімдіктері халыққа жақын билік тармағы ретінде саяси жүйенің тиімділігін арттырады.

- Қазіргі Қазақстандағы саяси реформалар мен үрдістер

Саяси жаңғырудың басты бағыттары:

- Президент өкілеттігін шектеу және билік тармақтарының теңгерімін күшейту;
- Партиялық бәсекелестікті арттыру, партия құру талаптарын жеңілдету;
- Сайлау жүйесін жетілдіру (аралас жүйе енгізілді);
- Мәслихаттардың өкілеттіктерін кеңейту;
- Конституциялық сот пен адам құқықтары институтын нығайту;
- Саяси қатысу мәдениетін арттыру және азаматтардың белсенділігін қолдау.

Бұл өзгерістер Қазақстанның саяси жүйесін демократиялық бағытта дамытып, оның тұрақтылығын қамтамасыз етуге бағытталған.

Қоғамның саяси жүйесі — күрделі, көпқырлы және өзара байланысқан құрылым. Оның негізінде саяси билік, саяси институттар, нормалар мен құндылықтар, азаматтардың белсенділігі мен мәдениеті жатады.

Мемлекет — саяси жүйенің өзегі әрі басты қозғаушы күші. Ол қоғамды біріктіріп, тұрақтылық пен тәртіпті қамтамасыз етеді.

Қазақстан Республикасының саяси жүйесі қазіргі таңда демократиялық қағидаттарға сүйеніп, жаңару мен саяси реформалар жолына түскен. Бұл — елдің тұрақты дамуы мен құқықтық мемлекеттің нығаюының кепілі.

Бақылау сұрақтары

1. Қоғамның саяси жүйесінің түсінігін анықтаңыз
2. Саяси жүйенің субъектілерін ашыңыз

Тест сұрақтары

1. Қоғамның саяси жүйесінің негізгі элементіне не жатады?

- A) Мемлекет
- B) Отбасы
- C) Нарық
- D) Мәдениет

2. Саяси жүйенің реттеушілік қызметі нені білдіреді?

- A) Қоғамның даму бағытын айқындау
- B) Зандар мен нормалар арқылы қатынастарды реттеу
- C) Мемлекеттің шекарасын қорғау
- D) Ақпарат тарату

3. Тоталитарлық саяси жүйенің басты белгісі қандай?

- A) Көппартиялық
- B) Саяси бәсекенің ашықтығы
- C) Бір идеологияның үстемдігі
- D) Азаматтық қоғамның белсенділігі

4. Қазақстан Республикасының саяси жүйесі қандай қағидаттарға негізделеді?

- A) Монархиялық және діни
- B) Демократиялық, құқықтық және әлеуметтік
- C) Тоталитарлық
- D) Авторитарлық

5. Мемлекет пен азаматтық қоғам арасындағы өзара қарым-қатынас немі көздейді?

- A) Мемлекеттің азаматтық қоғамнан тәуелсіздігін
- B) Халықтың билікті толық иеленуін
- C) Өзара бақылау мен ынтымақтастықты
- D) Биліктің бір қолға шоғырлануын

Әдебиеттер: Арнайы:

1. Сапарғалиев Г.С. Ибраева А.С. Мемлекет және құқық теориясы. Астана, Фолиант баспасы 2007.
2. Жоламан Қ.Д. Мемлекет және құқық теориясы. Алматы “Эверо”. 2004.
3. Абдрасулов Е.Б. Толкование закона и норм Конституции: теория, опыт, процедура. Алматы. 2002.
4. Алексеев С.С. Теория права. М.1996
5. Алексеев С.С. Право на пороге нового тысячелетия. М.: Статут, 2000
6. Ағдарбеков Т. Құқық және мемлекет теориясы. Оқулық. Қарағанды. Болашақ баспасы. 2000.
7. Жоламан Д. Мухтарова А.К. Тәукелев А.Н. Мемлекет және құқық теориясы. Алматы. 1999
8. Жүнісова Ж.Х. Қазақстан Республикасы: Президент, Демократияның институттары. Алматы, 1996.

Қосымша:

1. Данилов С.Ю. Правовые демократические государства. Очерки истории. М. 1999.
 2. Дмитриева Г. Әділет жолында // Тураби. 2001. № 2.
 3. Жоламан К.Д. Құқықтық мемлекет оның түсінігі мен мазмұны. // Право и государство. № 1-2 (16-17) 2000.
 4. Зиманов С.З. Сот тәуелдігі – сот әділдігінің кепілі // Тураби. 2001. № 3.
 5. Зиманов С.З. Быть олицетворением добра и справедливости... // Заңгер. 2001. № 1.

6. Қасымбеков М.Әр елдің заңы басқа // Парасат 2002. № 8.

7. Матюхин А. Государство в сфере права: институциональный подход. Алматы: ВШП Әділет, 2000.